

PROSTOR

19 [2011] 2 [42]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
19[2011] 2[42]
281-542
7-12 [2011]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

310-321 **TANJA TRŠKA MIKLOŠIĆ**

OBNOVE CRKVE SV. MARIJE
NA OTOKU MLJETU U 17. I 18.
STOLJEĆU

RESTORATIONS OF ST MARY'S CHURCH
ON MLJET IN THE 17TH AND 18TH
CENTURIES

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 726:2617.034.7(497.5 MLJET)"16/17"

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 726:2617.034.7(497.5 MLJET)"16/17"

SL. 1. SAMOSTAN SV. MARIJE NA MLJETU
FIG. 1 MONASTERY OF ST. MARY, MLJET

TANJA TRŠKA MIKLOŠIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI
HR – 10000 ZAGREB, I. LUČICA 3

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 726:2617.034.7(497.5 MLJET)“16/17”

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

HUMANISTIČKE ZNANOSTI / POVIJEST UMJETNOSTI

6.05.01 – POVIJEST I TEORIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI, ARHITEKTURE,
URBANIZMA I VIZUALNIH KOMUNIKACIJA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 15. 3. 2011. / 5. 12. 2011.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ART HISTORY
HR – 10000 ZAGREB, I. LUČICA 3

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 726:2617.034.7(497.5 MLJET)“16/17”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

HUMANITIES / ART HISTORY

6.05.01 – HISTORY AND THEORY OF FINE ARTS, ARCHITECTURE,
URBAN PLANNING AND VISUAL COMMUNICATION

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 15. 3. 2011. / 5. 12. 2011.

OBNOVE CRKVE SV. MARIJE NA OTOKU MLJETU U 17. I 18. STOLJEĆU

RESTORATIONS OF ST MARY'S CHURCH ON MLJET IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

BAROKNA ARHITEKTURA
BENEDIKTINCI
MLJETSKA KONGREGACIJA
SV. MARIJA NA MLJETU

BAROQUE ARCHITECTURE
BENEDICTINE ORDER
CHURCH CONGREGATION ON MLJET
CHURCH OF ST MARY ON MLJET

U radu se obrađuju preuređenja i obnove nekadašnje benediktinske crkve sv. Marije na Jezeru na otoku Mljetu izvedene tijekom 17. i 18. stoljeća te preciznije određuje vrijeme prigradnje bočnih kapela. Na temelju arhivskih dokumenata donose se podatci o crkvi sv. Marije na Mljetu i samostanima Mljetske kongregacije u 17. stoljeću, kao i izgled mljetskoga samostanskog sklopa u 18. stoljeću.

The paper analyses the restoration and renovation projects conducted on the former Benedictine church of St Mary on the island of Mljet in the 17th and 18th centuries and defines a construction timeframe for the annexed lateral chapels. Based on research of archival documents the paper presents data on St Mary's Church, the 17th-century monastic congregation on Mljet, and the layout of the 18th-century monastic complex.

UVOD

INTRODUCTION

Nekadašnji sklop benediktinskoga samostana s crkvom sv. Marije na Mljetu¹ (Sl. 1.), značajan spomenik hrvatskoga srednjovjekovlja, ušao je u potpuno novu fazu svoje povijesno-umjetničke interpretacije spoznajom da dvije bočne kapele prigradene crkvi nisu dio njezine izvorne romaničke strukture, već su naknadne barokne prigradnje (Sl. 2.). Do te značajne spoznaje došao je Cvito Fisković prilikom obnove samostanskog sklopa i crkve započete 1948. godine, kada je tijekom konzervatorskih istraživanja otkriveno da izvorni oblik romaničke crkve izgrađene krajem 12. ili u prvoj polovici 13. stoljeća zapravo čini jednobrodna struktura s predvorjem, trodijelnim svetištem i polukružnom apsidom te kupolom na pandantivima unutar središnjega četvrtastog tambura (Sl. 3.).² To je otkriće pobilo tezu ranijih istraživača da je mljetska crkva i izvorno bila križnoga tlocrta, ali i potaknulo brojne povijesno-umjetničke rasprave o problemima romaničke arhitekture na našim prostorima i mogućim utjecajima.³ U njima je izvorni oblik crkve sv. Marije različito definiran: kao dio arhitektonske tradicije raske graditeljske škole,⁴ kao odjek tradicije romanickoga graditeljstva južne Italije, točnije Apulije,⁵ kao monumentalna inačica takozvanog južnodalmatinskoga jednobrodnog kupolnog tipa,⁶ a njezino trodijelno svetište i kao „kopija kasnoantičkog tribelona”.⁷ Tim se raspravama interes istraživača usmjerio ponajprije na ranija razdoblja u povijesti mljetske crkve, a njezinoj baroknoj fazi nije posvećena

posebna pozornost; štoviše, ona se nerijetko spominjala u negativnom kontekstu jer je smatrano da je narušila jednostavnost srednjovjekovne crkve.⁸

Prve značajnije izmjene i proširenja samostanskoga sklopa izvedene su u 15. i 16. stoljeću,⁹ no one su zahvatile ponajprije samostansko zdanje, a sama je crkva sv. Marije temeljite preinake doživjela tek u razdoblju baroka. Najopsežnija intervencija baroknoga razdoblja na crkvi sv. Marije na Jezeru bila je prigradnja bočnih kapela s obje strane središnjega, kupolom nadvišenog traveja, za koje se smatralo da su prigradene istovremeno. Vrijeme toga zahvata koji je izmijenio izgled nevelike benediktinske crkve određivalo se kao početak 18. stoljeća,¹⁰ i to na temelju godine 1706. nekoć upisane na slikanom *cartellinu* u desnom donjem kutu pale Sv. *Benedikta* na oltaru južne kapele.¹¹ Godina 1706., odnosno početak 18. stoljeća kao doba nastanka bočnih kapela ustaljen je podatak u stručnoj literaturi, uz izuzetak monumentalnog djela Ivana Ostojica o povijesti benediktinskoga reda u Hrvatskoj, gdje se – prema osamnaestostoljetnom rukopisu *Zibaldone* Ivana

¹ Ovaj prilog iznesen je u sažetom obliku u izlaganju *Prilog poznavanju samostana Mljetske kongregacije i crkve sv. Marije na Mljetu u XVII. stoljeću* na znanstvenom skupu „XII. Dani Cvita Fiskovića: Metamorfoze mita” (Pomena, 30. rujna – 3. listopada 2010.).

² FISKOVIĆ, 1949: 20

³ Iscrpan popis literature o srednjovjekovnoj crkvi i samostanu sv. Marije na Mljetu u: STOŠIĆ, 1998: 20-21. Prilog poznavanju romaničke faze crkve sv. Marije na Mljetu, uz kritički osvrt na raniju literaturu, dala je Ivana Tomas u izlaganju *Benediktinska crkva sv. Marije na otoku Mljetu* na znanstvenom skupu „XII. Dani Cvita Fiskovića: Metamorfoze mita” (Pomena, 30. rujna – 3. listopada 2010.), kao i u radu objavljenom na str. 296-309.

⁴ KARAMAN, 1954: 23-25; ČANAK-MEDIĆ, 1989: 157, 162-166

⁵ FISKOVIĆ, 1949: 28; FISKOVIĆ, 1958.a: 3-6

⁶ STOŠIĆ, 1998: 7

⁷ JURKOVIĆ, 2002: 212

⁸ U literaturi koja se bavi crkvom sv. Marije na Mljetu za intervencije baroknoga doba nerijetke su ocjene poput „nametljivog baroknog oltara” [Fisković, 1958.a: 3]; „čišćenje crkve od njenih kasnijih nagrdivanja” [Fisković, 1958.a: 10]; „ne samo nedostatak ukusa i opadanje građevinske vještine, već i nepostovanje i neshvaćanje prvotne ljepote tog romaničkog spomenika” [Fisković, 1958.b: 55].

⁹ FISKOVIĆ, 1949: 24; FISKOVIĆ, 1958.b: 64-68

¹⁰ FISKOVIĆ, 1949: 26, što preuzimaju kasniji istraživači.

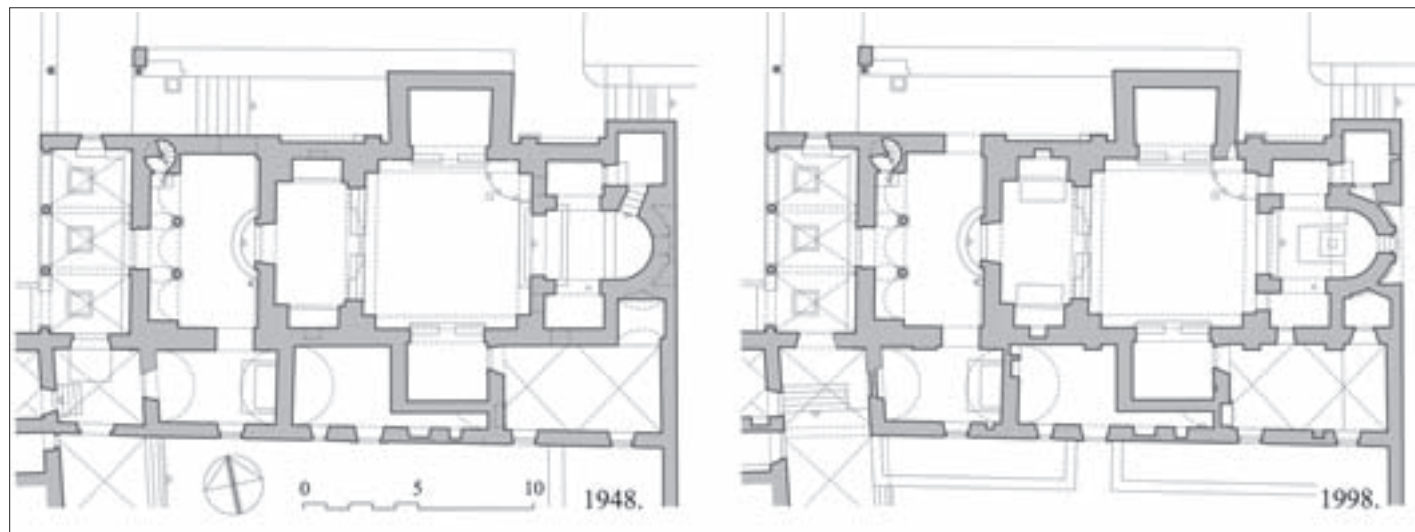
¹¹ Danas je vidljiv samo dio natpisa koji glasi ANNO DOMINI, bez godine koju navodi Fisković. Oltarnu palu Sv. *Benedikta* restaurirao je 2000. godine Restauratorski odjel u Dubrovniku Hrvatskoga restauratorskog zavoda; u trenutku preuzimanja slike taj je dio slikanog sloja već bio izgubljen pa spomenuta godina MDCCVI nije bila vidljiva. Na podacima zahvaljujem Nedi Kuzek, konzervatorici-restauratorici savjetnici iz Restauratorskog odjela Dubrovnik.

¹² OSTOJIC, 1964: 448

¹³ DAD, *Diplomata et acta*, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 69-70

¹⁴ OSTOJIC, 1964: 438

¹⁵ Prije imenovanja na mjesto predsjednika Kongregacije Girolamo Giorgi spominje se samo kao opat sv. Marije na Mljetu (DAD, *Diversa di Meleda*, ser. 74-1, sv. 27, f. 5; dokument datiran 1. srpnja 1641.).

Matijaševića Matteija – bez pblize datacije kratko navodi da su „dviije pokrajine kapele uredene [...] u novom vijeku pod opatom Jan-kovićem”.¹² Druga, jednako značajna inter-

vencija baroknoga razdoblja unutar crkveno-ga prostora bila je zatvaranje bočnih otvora trodijelnoga svetišta prema tijelu crkve, čime je svetišni prostor u pogledu prema oltaru postao ograničen na središnji dio, premda je u osnovi zadržao svoju tlocrtnu trodijelnost. Zatvaranje bočnih otvora vjerojatno je izve-deno prilikom uređenja svetišta i postavljanja novoga glavnog oltara u osmom desetljeću 18. stoljeća, te je time dovršeno barokno oblikovanje unutrašnjosti mljetske crkve.

SL. 2. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU, TLOCRT DONJE RAZINE, STANJE 1948. (PRIJE OBNOVE) I 1998. GODINE

FIG. 2 CHURCH OF ST. MARY, MLJET, GROUND FLOOR PLAN, CONDITION IN 1948 (PRIOR TO RESTORATION) AND 1998

¹⁶ DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 20. Dokument naslovljen „Brevi Appartenenti alla Cong.ne Melitense di Ragusa” pod godinom 1664. navodi: „27. Ag.to del med.mo [papa Alessandro 7.º] fà Presidente D. Girolamo Giorgi”, što bi značilo da je Jeronim Đurđević bio tri puta biran za predsjednika Mljetske kongregacije. Navedeno potvrđuje i zapis iz rukopisne građe za *Illyricum Sacrum* koja se čuva u knjižnici Biskupskog sjemeništa u Padovi, gdje je u nepotpunom popisu apostolskih vizitatora za otok Mljet („Visitatori Ap.lici de quali a me fu possibile rindagare i loro nomi trovandomi privo dell'opportune scritte” / „Apostolski vizitatori čija sam imena uspio otkriti u nedostatku odgovarajućih zapisa”) zabilježio: „Anno 1664 da Alessandro VII. / R. D. Girolamo Giorgi Pres.e e Vis. Ap.lico” [BSV-PD, Ms. 715, vol. II, f. 277a]. U ovom trenutku nije bilo moguće otkriti ime autora spomenutoga popisa.

¹⁷ Petogodišnji mandat Đurđevićeva prethodnika Maura iz Perugia (Mauro da Perugia) potvrdio je papa Urban VIII. dana 26. lipnja 1636. godine [DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 20]. Ivan Ostojic u svom popisu predsjednika Mljetske kongregacije, za koji crpi podatke iz Vatikanskog arhiva, navodi da mandat Maura iz Perugia počinje 1635. i završava 1641. godine, te da ga nasljeđuje Jeronim Đurđević u godinama 1641.-1646. i 1648.-1664. [OSTOJIC, 1965: 308]. Na temelju sačuvanih arhivskih dokumenata moguće je nadopuniti Ostojicev popis i zaključiti da je Mauro iz Perugia bio predsjednik Kongregacije od 1636. (prvi petogodišnji mandat 1636.-1641., produžen od strane pape Urbana VIII. dana 3. lipnja 1641.) do smrti 1641., da bi ga naslijedio Girolamo Giorgi, kojega dokumenti na mjestu predsjednika Kongregacije spominju u listopadu 1642. [DAD, Diversa di Meleda, ser. 74.1, sv. 27, f. 27]. Njegov mandat papa Urban VIII. potvrđuje tek 1643. godine na razdoblje od pet godina (1643.-1648., produžen za tri godine do 1651., nakon čega ga nasljeđuje Mauro iz Messine), da bi ponovno bio izabran 1664. godine, vjerojatno do 1670., kada dokumenti kao predsjednika bilježe Carla Franchija. U razdoblju između drugog i posljednjeg Giorgijeva mandata (1651.-1664.) predsjednici Mljetske kongregacije bili su Mauro iz Messine (Mauro da Messina; breve Innocenta X. od 20. V. 1651.), Honorato iz Parme (Honorato di Parma; breve Aleksandra VII. od 20. IV. 1656.) i neznani opat iz Ferrare (natpis „da cercare” upućuje da je papinski breve vjerojatno izgubljen, te stoga nije navedena ni točna godina ni ime opata). [DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 20]

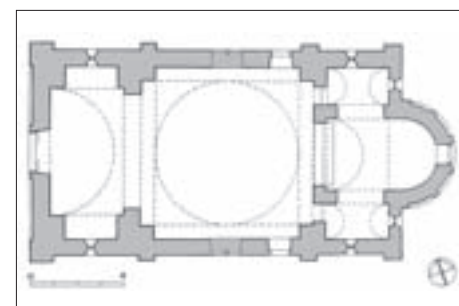
CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU I SAMOSTANI MLJETSKE KONGREGACIJE U 17. STOLJEĆU

ST MARY'S CHURCH AND THE MLJET MONASTIC CONGREGATION OF 17TH-CENTURY

Prema dokumentu sačuvanom u Državnom arhivu u Dubrovniku datiranom 1648. godinom moguće je preciznije odrediti vrijeme i faze barokne obnove crkve. Riječ je o izvještaju mljetskoga opata i predsjednika Mljetske kongregacije Girolama Giorgija (Jeronima Đurđevića) od 21. travnja 1648. godine,¹³ u kojem opisuje organizaciju i stanje samostana Mljetske kongregacije, osnovane udruženjem benediktinskih samostana dubrovačkoga područja (uz izuzetak lokrumškoga) 1527. godine.¹⁴ Imenovanje Girolama Giorgija na dužnost predsjednika Mljetske kongregacije, nakon što je već obavljao funkciju opata mljetskoga samostana,¹⁵ potvrdio je papa Urban VIII. 17. srpnja 1643. godine na razdoblje od pet godina, a mandat mu je produžen za sljedeće tri godine na isti dan (17. srpnja) 1648. godine.¹⁶ Za sebe sam kaže da je na dužnosti predsjednika Kongregacije i apostolskog vizitatora naslijedio Maura iz Perugia, koji je također bio izabran na pet godina

SL. 3. REKONSTRUKCIJA IZVORNOG IZGLEDA CRKVE SV. MARIJE (PREMA J. STOŠIĆU)

FIG. 3 RECONSTRUCTION OF THE ORIGINAL APPEARANCE OF ST. MARY'S CHURCH (DRAWING BY J. STOŠIĆ)

SL. 4. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU, SJEVERNA KAPELA
FIG. 4 CHURCH OF ST. MARY, MLJET, NORTH CHAPEL

(1636.),¹⁷ a čiji je drugi, trogodišnji mandat ubrzo prekinula smrt 1641. godine. Nakon niza Talijana Girolamo Giorgi bio je prvi Dubrovčanin na mjestu predsjednika Mljetske kongregacije, za što se još kao student teologije u Rimu osobito zalagao Stjepan Gradić. Upravo je on imao zadatak kod pape Urbana VIII. ishoditi potvrdu Giorgijeva prvoga, petogodišnjeg mandata.¹⁸ Giorgi je bio i prvi Dubrovčanin koji je ujedno obnašao i dužnost apostolskog vizitatora za samostane Mljetske kongregacije, a to je inače bio zadatak povjeren strancima.¹⁹ O zalaganju Girolama Giorgija za dobrobit mljetskoga samostana govori preporuka dubrovačkog Senata prilikom njegova reizbora 1648. godine,²⁰ ali i brojčani podatci. Kako sam navodi u spomenutom izvještaju, prihodi samo mljetskoga samostana u njegovo su vrijeme iznosili 400 skuda, a trideset godina kasnije sva su četiri samostana zajedno ostvarivala приход manji od 500 skuda.²¹ Girolamo Giorgi iskoristio je prirodna bogatstva otoka Mljeta i uveo stočarstvo²² pa je samostan ne samo ostvarivao znaatne prihode nego i pomagao onima siromašnijima unutar kongregacije.²³ Takvim načinom upravljanja svojim je nasljednicima ostavio određenu svotu novca, koju oni nisu znali pravilno iskoristiti.²⁴ Nakon njegove smrti počelo je nepovoljno razdoblje za sve samostane Mljetske kongregacije, obilježeno nedostatkom redovničke discipline, malim brojem redovnika i nemarnim opatima (nakon nekog vremena ponovno strancima).²⁵ Situaciju je dodatno pogoršao velik potres 1667. godine koji je potpuno uništio samostan sv. Andrije na pučini,²⁶ pa je postojala mogućnost ukinuća cjelokupne Kongregacije ili njezina pripojenja Montekasinskoj ili Kongregaciji sv. Justine u Padovi.²⁷

Izvještaj Girolama Giorgija datiran 21. travnja 1648. godine pisan je na kraju njegova prvog mandata, vjerojatno s namjerom da iskaže dobar način upravljanja posjedima Kongregacije i tako možda osigura svoj reizbor, doista potvrđen tri mjeseca poslije.²⁸ Svoj izvještaj Giorgi započinje imenovanjem četiriju samostana Mljetske kongregacije: Sv. Marije na Mljetu, Sv. Jakova na Višnjici i Sv. Mihovila na Šipanu, koji imaju status i privilegije opatija, te Sv. Andrije na pučini sa statusom priorata. U objašnjenju ustroja Kongregacije Giorgi navodi da se prior i tri opata biraju za razdoblje od godinu dana, no imaju se pravo i po završetku te funkcije služiti pontifikalnim znakovljem.²⁹ Nakon općih napomena o Kongregaciji i životu redovnika koji joj pripadaju, uz povremene napomene o vlastitim zaslugama, Giorgi nastavlja opisom svakoga pojedinih samostana i pripadajuće mu crkve. Samostan sv. Jakova na Višnjici navodi kao prostran, veličanstveno izgrađen, s crkvom elegantne strukture s lijepim oltarima i kapelama te prikladnom liturgijskom opremom.³⁰ Šipanski samostan sv. Mihovila u Pakljenoj

navodi kao skučen i neudoban, smatrajući da ga je potrebno obnoviti kako bi odgovarao potrebama redovničkoga života, a samostanska crkva je malena i nedovoljno opremljena, što se nastoji ispraviti koliko je moguće.³¹ Samostan i crkva sv. Andrije na pučini sa statusom priorata prikladno su građeni s obzirom na nemirno more koje ih okružuje.³² No, Giorgijev izvještaj najzanimljivije i najiscrpnije podatke donosi za crkvu i samostan sv. Marije na Mljetu, najznačajniju opatiju Mljetske kongregacije, po kojoj je i dobila ime.

18 KRASIC, 1987: 348. Od smrti Maura iz Perugie do potvrde Giorgija kao novoga predsjednika Kongregacije prošle su gotovo dvije godine zbog nastojanja kardinala Francesca Barberinija i predsjednika Kongregacije u Monte Cassinu da na to mjesto postavi Talijana, čemu su se Dubrovčani protivili. O tome u: GRADIĆ, KÖRBLER, 1915: 6.

19 Kako navodi Stjepan Gradić u pismu dubrovačkom Senatu od 10. rujna 1680.: „La facultà di visitator apostolico a favore di presidente della congregazione melitense da lei medesima eletto dal proprio corpo la prima volta fu praticata in persona di D. Girolamo Giorgi B. M. essendosi ciò altre volte solamente ottenuto a favor di soggetto forestiero, solito assumersi dal corpo della congregazione casinsense, ad imitatione della quale era stata eretta la melitense” / „Dužnost apostolskoga vizitatora u osobi predsjednika Mljetske kongregacije, od nje same izabran iz vlastitih redova, prvi je put obnašao benediktinski opat Girolamo Giorgi, a ranije je to bio isključivo stranac, obično izabran iz redova Montekasinske kongregacije, na sliku koje je stvorena Mljetska” [GRADIĆ, KÖRBLER, 1915: 417]. Prema Kosti Vojnovicu, „Arkebiskup Minucci (1647.-50.) bi prvi, koji g. 1649. obavi na Mljetu diecezansku visitaciju.” [VOJNOVIC, 1894: 52]

20 DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 67 (dokument datiran 27. lipnja 1648.)

21 GRADIĆ, KÖRBLER, 1915: 354

22 KRASIC, 1987: 347

23 „Impiega questo Convento le sue entrate non solo nel mantenimento di proprii figlioli, mà anco in soccorrere gl'altri monasterij più poveri, e gl'occorrere in oltre qualche spesa negl'hospitij.” / „Ovaj samostan koristi svoje prihode ne samo za uzdržavanje vlastite djece nego i za pomoć drugim siromašnijim samostanima, a uz to ima i troškove za ubožnice.” [DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 69v.]

24 GRADIĆ, KÖRBLER, 1915: 418

25 VOJNOVIC, 1894: 52-53

26 „... che del quarto monasterio, ch'è quello di S. Andrea di Pelago, non c'è più, dopo il terremoto, ne convento ne chiesa...” / „...a od četvrtoga samostana, Sv. Andrije na Pučini, nakon potresa ne ostade ni samostana ni crkve...” [Pismo Stjepana Gradića dubrovačkom Senatu od 14. rujna 1678., u: GRADIĆ, KÖRBLER, 1915: 354]

27 KRASIC, 1987: 347-351

28 Prema pravilniku rimske kurije izdanom 1741. godine, predsjednik Mljetske kongregacije morao je svake godine obići i pregledati sve samostane [OSTOJIC, 1964: 439]. Prema postojeće podatci o predsjednicima Kongregacije koji su, poput Giorgija, ujedno obnašali dužnost apostolskih vizitatora, zasad među sačuvanom arhivskom gradom nema potvrde (pa tako ni izvještaja srodnoga Giorgijevu) da je ta praksa provedena i prije.

29 O tome i u: OSTOJIC, 1964: 418

30 „Seguita il Mon.rio di S. Iacomo posto à un miglia lontano dalla città in sito buono, e ben spatio, fabricato magnificamente, e con tutte le commodità ricercate alla vita Religiosa. La Chiesa è di struttura elegante, grande di mole provista sufficientem.te delle supellettili sacre col suo spartimento ben inteso per l'uso del Choro, la cui frequenza maggiore che per il passato è stata da me introdotta. È ornata di begl'Altari e Cappelle, et in tutte le sue parti corrisponde al concorso del Popolo, dal quale è

U opisu smještaja mljetskoga samostanskog sklopa Giorgi ističe prirodne ljepote otocića na Jezeru, navodeći da mjesto na kojem se nalazi „izvanredno ublažava neugode samoće i djeluje kao da ga je priroda sama načinila upravo za anakoretski i samotani život”.³³ Za samostan navodi da je „elegantan građen i prostran”,³⁴ a u svome kratkom opisu više pozornosti posvećuje samostanskoj crkvi, donoseći vrijedne podatke o njezinu izgledu u petom desetljeću 17. stoljeća. Tako za nju kaže: „Crkva je posvećena sv. Mariji i u njoj

continuamente honorata quanto comporta la lontananza dell'habitato in cui è posta.” / „Slijedi samostan sv. Jakova smješten na dobrome mjestu jednu milju od grada, prostran, veličanstveno građen i sa svim udobnostima koje traži redovnički život. Crkva je elegantne strukture, velika i prikladno opremljena liturgijskim predmetima te podijeljena s namjerom uporabe kora, čije sam veće korištenje ja bio uveo. Ukrašena je lijepim oltarima i kapelama, a u svim svojim dijelovima odgovara hodočascu puka, koji ju kontinuirano časti koliko dopušta udaljenost mjesta na kojem se nalazi.” [DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 69v-70]. U sturum opisu crkve sv. Jakova Giorgi osim lijepih oltara navodi i kapele, premda je samostanska crkva jednobrodna građevina. Arhitektonske snimke samostana i crkve sv. Jakova na Visnjici u: HORVAT-LEVAJ, 1999/2000: 81-95.

31 „Il Convento di Giupana è posta nell'Isola di med.mo Cognome à 25 miglia di Ragusa è stretto e scomodo, et hà bisogno di fabrica per ridurlo in forma più atta alla clausura Religiosa. ... La Chiesa similmente è piccola poco provista delle cose necessarie, al che si vâ rimediando al possibile.” / „Šipanski je samostan smješten na otoku istoga imena, 25 milja od Dubrovnika, tijesan je i neudoban, te ga je potrebno preurediti kako bi više odgovarao redovničkoj osami. ... Crkva je također mala i loše opremljena potrebnim stvarima, a to se nastoji popraviti koliko je moguće.” [DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 70.]

32 „Nell'ult.o luogo vi è il Priorato di S. And.a posto in un Scoglio, che gode il nome del med.mo santo lontano parecchi miglia da Terra ferma. Questo è Luogo proprio di penitenza per l'horridezza, e vastità che rende ivi il mare, che à gran spatio. [...] La fabrica del mon.rio rispetta all'angustie del luogo è comportabile, come anco quella della Chiesa la quale dalli 3 monaci, che ivi per ordinario dimorano è continuam.te offitiata.” / „Na posljednjem je mjestu priorat sv. Andrije smješten na jednoj hridi koja nosi ime toga sveca, mnogo milja udaljen od kopna. To je upravo mjesto pokore zbog grozote i golemosti koje tamo stvaraju more, koje se daleko prostire. [...] Samostansko zdanje postuje nemire mora i podnosljivo je, kao i crkva, u kojoj stalno služe tri redovnika tamo nastanjena.” [DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 70.]

33 „Luogo, che tempera mirabilm.te gl'incomodi della solitudine, e pare fatto dalla Natura stessa per uso della vita anacoritica, e solitaria.” [DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 69v.]

34 „Monasterio è di fabrica ben elegante, spazioso, e capace di buon numero di soggetti...” [DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 69v.]

35 „La Chiesa è sotto l'Invocat.ne di S. Maria, e hà dentro una Cappella della Madonna celebre per antica devotione, e concorso de Popoli vicini, massime il di dell'Assumpta, che è titolo particolare di essa Chiesa. È provvista competentem.te delle Supellettili Sacre, e qualche mobile pretioso stato impegnato da Antecessori è stato da me recuperato con essersi pagati debiti di somma considerabile, e per questo si è lasciato di rifarcir in molte parti la fabrica del Mon.rio e della Chiesa e di ornar la med.ma con una Cappella fatta di nuovo à S. Girolamo avocato part.re della natione Illirica.” [DAD, Diplomata et acta, 17. st., sv. 11, br. 1254/2, f. 69v.]

36 „altare sancti Jeronimi” [Fiskovic, 1958.b: 51, 55]. Oltar sv. Jeronima danas je smješten u sjevernoj niši prvoga traveja ispod pjevalista.

se nalazi jedna kapela Bogorodice, slavne radi drevnoga čašćenja i hodočasca obližnjega puka, posebice na blagdan Marije Uznesene, kojoj je zapravo posvećena ova crkva. Prikladno je opremljena liturgijskim predmetima, a pokoji vrijedan komad namještaja koji su zalozili prethodnici ja sam otkupio naplatom pozamašnih dugova, zbog čega se odlučilo obnoviti mnoge dijelove samostana i crkve te istu ukrasiti jednom kapelom izgrađenom iznova i posvećenom sv. Jeronimu, posebnom zagovorniku slavenskoga naroda.”³⁵ Ovih nekoliko rečenica otkrivaju da je Girolamo Giorgi, osim što je dao obnoviti određene dijelove samostana i vratio vrijedne komade namještaja, dao podići kapelu sv. Jeronima u sklopu mljetske crkve, u kojoj je već postojala kapela posvećena Bogorodici. Za dvije bočne kapele prigradene crkvi – prije obnove samostana početkom pedesetih godina prošloga stoljeća smatrane integralnim dijelovima izvorne romaničke strukture – smatralo se da su obje nastale istovremeno, početkom 18. stoljeća. Međutim, budući da sedamnaestostoljetni izvještaj Girolama Giorgija razlikuje doba nastanka kapela i izričito navodi već postojeću kapelu posvećenu Bogorodici te drugu, njegovom zaslugom „iznova izgrađenu” i posvećenu sv. Jeronimu, vrijeme prigradnje bočnih kapela može se pomaknuti u prethodno, 17. stoljeće.

Ranija, Bogorodicična kapela može se prepoznati kao današnja sjeverna kapela posvećena Uznesenju Marijinu (Sl. 4.), a ‘nova’ kapela koju pisac izvještaja navodi kao posvećenu svome imenjaku sv. Jeronimu bila bi današnja južna kapela s kasnijom, osamnaestostoljetnom oltarnom palom sv. Benedikta (Sl. 5.). Kontinuitet čašćenja sv. Jeronima, prema Giorgijevim riječima „posebnog zagovornika slavenskoga naroda”, u mljetskoj je crkvi tako nastavljen novoizgrađenom kapelom. U njoj su, kako doznajemo iz sačuvanog popisa samostanske imovine iz 1458. godine, već polovicom 15. stoljeća postojala tri oltara, od kojih je jedan bio posvećen upravo sv. Jeronimu.³⁶ Moguće je da se promjena titulara bočnoga oltara dogodila prilikom postavljanja oltarne pale s prikazom osnivača benediktinskoga reda početkom 18. stoljeća. Valja napomenuti da se u sklopu sjevernoga krila samostana (odnosno uz jugozapadnu stranu crkvenog predvorja) nalazi još jedna prostorića, nekoć vjerojatno kapela, koje je ulaz smješten u prvom traveju klaustara nasuprot stubištu što vodi u stambeni dio samostanskoga sklopa i iz koje su jedna – danas zadržana – vrata vodila u predvorje crkve. Obilježja arhitektonske dekoracije njezina polukružnog lunetom nadvišenog portala prema samostanu odgovaraju renesansnim profilacijama prozorskih okvira takozvane Gundulićeve kule nad crkvenim trijemom, izgrađene

SL. 5. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU, JUŽNA KAPELA
FIG. 5 CHURCH OF ST. MARY, MLJET, SOUTH CHAPEL

SL. 6. SAMOSTANSKI KLAUSTAR PRIJE OBNOVE, S LODOM PRIGRAĐENOM JUŽNOJ KAPELI CRKVE
FIG. 6 MONASTERY CLOISTER PRIOR TO RESTORATION, WITH A LOGGIA ANNEXED TO THE SOUTH CHAPEL

SL. 7. SJEVERNA KAPELA PRIJE OBNOVE
FIG. 7 NORTH CHAPEL PRIOR TO RESTORATION

potkraj 15. ili početkom 16. stoljeca,³⁷ pa je stoga i ta prostorija vjerojatno bila dio renesansne obnove samostana.³⁸ Ako je doista riječ o nekadašnjoj kapeli,³⁹ ona je mogla služiti kao mjesto za molitvu priključeno samostanu, kojemu su redovnici mogli pristupiti bez napuštanja samostanskog zdanja. Spomenuti prostor, dakle, ne predviđa izravnu komunikaciju s tijelom crkve (nego samo s njezinim jasno odvojenim predvorjem) pa se stoga ne može shvatiti kao novoizgrađena kapela posvećena sv. Jeronimu, za koju Girolamo Giorgi kaže da je njegovom zaslugom ukrasila mljetsku crkvu (a ne samostan).

Podatak o bočnim kapelama mljetske crkve donosi i kratka biljeska rukopisa *Zibaldone* Ivana Matijasevića – Matteija (1713.-1791.), koja sadrži prijepis dvaju nadgrobnih natpisa za koje autor zaključuje da su bili preneseni u samostansku knjižnicu iz crkve „nakon što su u njoj podignute dvije bočne kapele u vrijeme uprave opata laocovicha”.⁴⁰ Opat Janković (kojemu Mattei zna samo prezime – laocovich) upravlja samostanom početkom 17. stoljeca, vjerojatno između 1602. i 1607. godine,⁴¹ a buduci da izvještaj Girolama Giorgija iz 1648. godine spominje jednu stariju kapelu posvećenu Bogorodici, moguće je da je nju dao podići spomenuti opat Janković početkom 17. stoljeca. Prema tome, sačuvani nadgrobnji natpisi iz 14. stoljeca, za koje Mattei navodi da su smješteni u samostanskoj knjižnici, vjerojatno su bili uzidani u jednom od zidova crkve, porušenom u 17. stoljeću radi izgradnje kapele, te nakon Matteijeva doba ponovno uzidani na mjesto nekadašnjih romanickih vrata desno od sjeverne kapele,⁴² odakle su pak izvađeni prilikom obnove crkve pedesetih godina prosloga stoljeca.⁴³

O različitom vremenu nastanka dviju bočnih kapela mljetske crkve – to u barokno doba nije bila neuobičajena praksa kad je riječ o već postojećim crkvama na našoj obali⁴⁴ – govori i njihova tlocrtna dispozicija. Debljinom

zida i položajem bočnih zidova ranija se, sjeverna kapela razlikuje od kasnije južne, okrenute samostanu: zidovi južne kapele znatno su tanji, a njezin je oblik pravilniji u odnosu na stariju sjevernu. Također, južna je kapela crkve uklopljena u sjeverno krilo samostana, gdje je prodrila unutar u renesansi prigradenog skladišta, kojeg je veličinu gotovo prepolovila te ga učinila nepravilnim u tlocrtu. U prizemnoj ju zoni s istočne strane zatvara sakristija, u koju se iz crkve ulazi upravo iz prigradene južne kapele pa tako sakristija – sukladno *Uputama za crkvenu gradnju*

37 FISKOVIC, 1958.b: 51; BADURINA, 1987: 112

38 Kako navodi i: STOŠIĆ, 1998: 9

39 Literatura o mljetskom samostanu, uz izuzetak Josipa Stošića, kao ni poznati arhivski izvori, navedenu prostoriju ne spominju kao kapelu, nego ju sumarno navode kao jednu od niza prostorija prigradenih južnoj strani crkve tijekom renesansnih pregradnji samostana [FISKOVIC, 1958.b: 66; ČANAK-MEDIĆ, 1989: 149]. Stoga zasad nema podataka ni da bi ona kao prostor sakralne funkcije bila posvećena određenom svecu.

40 „Due Iscrizioni Sepolcrali esistenti nella Libreria del Monist.o di Meleda, ivi trasportate dalla Chiesa, qdo in essa furono fatte due Capelle laterali sotto il governo del P. Ab.e laocovich” / „Dva nadgrobnja natpisa u knjižnici mljetskoga samostana, tamo prenesena iz crkve kada su u njoj izgrađene dvije bočne kapele u vrijeme oca opata Jankovica” [Ivan Marija Matijasević (Mattei), *Zibaldone*, III: 437, MB-DU, rkp. 435]. Na digitalnim snimkama stranica rukopisa najsrdacnije zahvaljujem fra Stipi Nosisu, gvardijanu samostana Male bruce u Dubrovniku.

41 U popisu opata benediktinskih samostana Ostojic, ne navodeći godine službe, smješta opata Jankovica između opata Ivana, za kojega je zabilježena godina 1602. i Josipa Vecchija, koji stupa na dužnost 1607. godine [OSTOJIC, 1965: 309]. Isti autor na temelju Matteijeva rukopisa zaključuje: „Dvije pokrajne kapele uređene su u novom vijeku pod opatom Jankovicem.” [OSTOJIC, 1964: 448]

42 Natpis datiran godinom 1329., koji donosi Mattei, Vid Vuletić-Vukasović locira s lijeve strane glavnoga oltara. [VULETIĆ-VUKASOVIĆ, 1887: 87]

43 Navedene su ploče pronađene na mjestu zazidanih romanickih vrata desno od sjeverne kapele tijekom obnove crkve i samostana započete 1948. godine: FISKOVIC, 1949: 25-26; FISKOVIC, 1958.b: 49.

44 Kapele prigradene u različitim navratima tijekom 17. stoljeca, katkad tak i različita oblika, veličine i svodenja, pokazuju primjeri u Istri [MARKOVIĆ, 1992/1993: 174] i Dalmaciji [TUDOR, 1994: 285-302].

i namještaj Karla Boromejskog iz 1577. godine – vodi „do glavnoga tijela crkve, a ne izravno u svetište, tako da svećenik može dojmljivo izaci prema glavnom oltaru”.⁴⁵ Renesansnim prigradnjama i samostanskim sklopom zaštićeno tijelo južne kapele, kasnije s vanjske strane dodatno zatvorene prigradenom ložom (Sl. 6.),⁴⁶ nije zahtijevalo ponavljanje masivnih zidova ranije sjeverne. Ta je novija, Giorgijeva kapela ipak ponovila njezin unutrašnji izgled – smještaj prozorskog otvora i blago istaknut vijenac. Masivni zidovi sjeverne kapele čine dio vanjskoga plašta samostanskog sklopa, kojemu crkva sv. Marije zatvara sjevernu stranu,⁴⁷ s morske strane ojačanog dvjema kulama – sjeverozapadnom nad predvorjem crkve i sjeveroistočnom uz apsidu. Vremenu opata Jankovića, koji bi bio zaslužan za podizanje sjeverne kapele mljetske crkve, prethodi napad osmanskih snaga na Mljet 1571. godine, prilikom kojeg je opljačkan samostan,⁴⁸ pa se on zbog stalne opasnosti od Osmanlija i gusara utvrdjuje podizanjem obrambenih kula na sjevernoj i jugoistočnoj strani samostanskoga dvorišta.⁴⁹ Mljetski se samostan, „vrijedan štovanja i po smještaju, i po gradnji, i po snazi”,⁵⁰ već potkraj 16. stoljeća bio sposoban braniti od napada s mora, a dodatno je utvrdivan tijekom 17. i 18. stoljeća kada se uz rubove krova crkve dižu obrambeni zidovi (Sl. 7.), porušeni tijekom obnove 1948. godine,⁵¹ te

zatvaraju prozori i otvaraju dodatne puškarice,⁵² pa poprima osobine jedinstvenoga obrambenog zdanja.⁵³ Položaj sjeverne kapele posvećene Bogorodici – koje se poseban zagovor tražio u obrani protiv osmanske opasnosti – između dviju obrambenih kula utvrđenoga sklopa sugerira simboličku izmjenu fizičke i duhovne zaštite benediktinskoga samostana i njegovih redovnika, toliko potrebne u nemirnim vremenima osmanskih ratova i gusarskih najezda. Stari prikaz Bogorodice koji se, kako navodi Girolamo Giorgi, u starijoj kapeli odavna častio, a koju spominju i stariji pisci,⁵⁴ vjerojatno je upravo ikona Gospe od Jezera (Sl. 8.), odnosno njezina kasnija kopija s vrijednim srebrnim pokrovom.⁵⁵ Na to upućuje i plitka niša (udubljenje) u zračnom zidu sjeverne kapele vidljiva iza oltarne pale, nakon restauracije tek prislonjene na arhitekturu osamnaestostoljetnog oltara, u koju je, vjerojatno u pripadajućem okviru, mogla biti umetnuta spomenuta ikona.⁵⁶ Da nije riječ o zazidanom prozorskom otvoru, svjedoči činjenica da je prozor kapele smješten visoko u zoni atike oltara i da na vanjskom zidu kapele nema tragova ranijih otvora. Prigradnja bočnih kapela kao dio procesa barokizacije postojećih crkava svoje razloge nalazi upravo u poslijetridentskim zahtjevima za povećanjem broja oltara i propisnim osvjetljenjem.⁵⁷ Slavna ikona Gospe od Jezera svoj je oltar, ali i cijelu kapelu, vjerojatno dobila početkom 17. stoljeća, da bi u drugoj polovici sljedećega stoljeća bila ugrađena u zid apside iza novoga glavnog oltara, gdje je zatečena prilikom obnove crkve započete 1948. godine. Navedenu pretpostavku o njezinu nekadašnjem smještaju u zidu sjeverne kapele ohrabruje i nevjest latinski natpis upućen hodocasnici i namjernicima, urezan na vijencu kapele, koji bi u slobodnom prijevodu glasio: „Koji god dolaziš, pozdravi roditeljicu majku.”⁵⁸ Kao važan dio dugotrajne lokalne tradicije, čudotvorna ikona Gospe od Jezera, nekoć smještena u sjevernoj kapeli, lako se prilagodila poslijetridentskim shvaćanjima Bogorodice „univerzalne posredničke uloge”,⁵⁹ u 17. je stoljeću svoju zaštitničku ulogu zasigurno morala proširiti i na obranu od opasnosti s mora kojemu je bila okrenuta, srodno protuosmanskim zaštitnicama Mariji Pomoćnici⁶⁰ i Gospi od ružarija,⁶¹ u to doba iznimno čašćenima u drugim, ratom ugroženim krajevima.

SL. 8. NEZNANI MAJSTOR, IKONA GOSPE OD JEZERA (15. ST.)
FIG. 8 UNKNOWN PAINTER, OUR LADY OF THE LAKE, ICON (C15TH)

45 Prema tumačenju Anthonyja Blunta, čiji prevedeni odlomak donosi: CVETNIC, 2007: 168.

46 Prigradene u 18. ili čak 19. stoljeću: FISKOVIC, 1949: 20. Na pomoći pri pronalazenju fotografija mljetskoga samostana i crkve prije obnove najbolje zahvaljujem Sandi Bulimbasić iz Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture RH u Splitu.

47 Kao što je to uobičajeno u benediktinskim samostanskim zdanjima: OSTOJIC, 1963: 171.

48 OSTOJIC, 1961: 141; OSTOJIC, 1964: 446

49 STOŠIĆ, 1998: 10. Ostojić navodi da je samostan sv. Marije na Mljetu bio jedan od onih koji su bili „utvrđeni po uputama vojničkih stručnjaka”. [OSTOJIC, 1961: 142]

50 RAZZI, 2011 [1595]: 183

51 FISKOVIC, 1949: 20

52 FISKOVIC, 1958.b: 63, 70

53 SEKULIC-GVOZDANOVIC, 2007: 244-245

54 ORBINI, 1999 [1601]: 431; LUCCARI, 1605: 17; APPENDINI, 1802: 263

55 Izgubljena je ikona zamijenjena kasnijom kopijom; na reprodukciji zahvaljujem Igoru Trogrlicu iz Zaklade svete Marije. O sacuvanom srebrnom okovu (danas u župnom uredu u Babinom Polju): LUPIS, 1995: 646-647; LUPIS, 2010: 330-332.

56 Dimenzije su niše 90x70 cm.

57 CVETNIC, 2007: 168

58 Natpis nije cjelovit nego je urezan na nasuprotnim stranama vijenca kapele: QVICVMQVE VENIS GENITRICIS na istočnoj, a MATER AVE na zapadnoj strani. Slabo vidljiv natpis donosi i: FISKOVIC, 1949: 26; FISKOVIC, 1958.b: 58.

59 DEMORI-STANIĆIĆ, 1992: 192

60 O Mariji Pomoćnici: CVETNIC, 2007: 190-196; MAKOVIC, 2009: 363-375.

61 O Gospi od ružarija: KUNCIĆ, 2008: 128-130; PRIJATELJ-PAVIĆIĆ, 1998: 78-96.

CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU U 18. STOLJEĆU

ST MARY'S CHURCH ON MLJET IN THE 18TH CENTURY

Danas se u bočnim kapelama crkve sv. Marije nalaze barokni oltari s oltarnim palama 18. stoljeća koje su dio druge faze barokne obno-

SL. 9. SVETIŠTE CRKVE SV. MARIJE NA MLJETU PRIJE OBNOVE
FIG. 9 CHURCH OF ST. MARY, MLJET, CHANCEL, PRIOR TO RESTORATION

SL. 10. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU, SVETIŠTE
FIG. 10 CHURCH OF ST. MARY, MLJET, CHANCEL

ve crkve: u južnoj je smještena pala *Sv. Benedikta* iz 1706. godine pripisana Petru Matteiju (Matej, Matijašević, Matejević; Dubrovnik, 1670.-1726.),⁶² ocijenjena osrednjim radom ovog dubrovačkoga baroknog slikara,⁶³ a u sjevernoj oltarna slika neznanoga majstora⁶⁴ s prikazom *Uznesenja Blažene Djevice Marije*, kopija slike iste teme na stropu crkve Karmen u Dubrovniku venecijanskog slikara Bartolomea Litterinija (Venecija, 1669.-1748.).

Nakon prve faze barokizacije mljetske crkve obilježene prigradnjom bočnih kapela – sjeverne u doba opata Jankovića početkom 17. stoljeća i južne u četrdesetim godinama istoga stoljeća u doba Girolama Giorgija – tijekom 18. stoljeća uslijedilo je njihovo opremanje oltarnim slikama i slikanim retablama. Sudeci prema oltarnim slikama u bočnim kapelama, opremanje crkve novim baroknim inventarom počelo je palom sv. Benedikta u južnoj kapeli, budući da je u sjevernoj kapeli na početku 18. stoljeća još uvijek bila smještena ikona Gospe od Jezera. Moguće je pretpostaviti da su u trenutku uređenja svetišta i postavljanja novoga, slobodnostojećega glavnog oltara posvećenog 1772. godine⁶⁵ zazidani bočni otvori trodijelnoga svetišta (Sl. 9.). Tom je prilikom ikona Gospe od Jezera promijenila smjestaj pa je zajedno s okvirom ugrađena u zid apside, te je tako kao predmet lokalnog štovanja i najvažnije umjetničko djelo mljetske crkve postala dio ansambla glavnoga oltara (Sl. 11.). Njezino upražnjeno mjesto unutar sjeverne kapele zauzela je nova oltarna pala s prikazom *Uznesenja Marijina*, ocijenjena kao rad kasnoga 18. stoljeća, što odgovara kronologiji uređenja unutrašnjosti crkve. Glavni barokni oltar s drvenim polikromiranim skulpturama sv. Benedikta i sv. Skolastike, kao i Gospina ikona u zidu apside, uklonjeni su prilikom obnove crkve sredinom prošloga stoljeća, kada je i izvorno trodijelnom svetištu vraćen njegov prvobitni izgled

SL. 11. NEKADAŠNJI GLAVNI OLTAR CRKVE SV. MARIJE NA MLJETU
FIG. 11 CHURCH OF ST. MARY, MLJET, FORMER MAIN ALTAR

(Sl. 10.).⁶⁶ Inventaru 18. stoljeća koji je upotrijebio baroknu obnovu pripadaju i bočni kameni oltari pod pjevalištem, kao i samo oslikano pjevalište, redom radovi domaćih kasnobaroknih majstora.⁶⁷

O izgledu samostana i crkve sv. Marije na Jezeru u 18. stoljeću, točnije o namjeni pojedinih prostora unutar samostanskoga sklopa, svjedoči i nevješt crtež sačuvan u rukopisnoj građi za *Illyricum Sacrum* u Knjižnici biskupskog sjemeništa u Padovi (Sl. 12.).⁶⁸ Neznani

62 Ulje na platnu, 237×141 cm

63 PRIJATELJ, 1956: 77; PRIJATELJ, 1982: 848. O slikaru Petru Matteiju: TOMIĆ, 2007.a: 111-120, s ranijom literaturom.

64 Ulje na platnu, 249×151 cm. Premda je pala *Uznesenja Marijina* također pripisivana Petru Matteiju [FISKOVIC, 1958.b: 56], s obzirom na njezin dubrovački predložak i formalne karakteristike vjerojatnije je da nastaje u drugoj polovici 18. stoljeća [TOMIĆ, 2004: 50]. Kao mogućeg autora Radoslav Tomić spominje dubrovačkog slikara druge polovice 18. stoljeća Andreu Pugliesija, za što smatra da bi još trebalo naći arhivske ili likovne potvrde: TOMIĆ, 2007.b: 9.

65 FISKOVIC, 1958.b: 60

66 FISKOVIC, 1949: 27; FISKOVIC, 1958.b: 60-61

67 FISKOVIC, 1958.b: 61

68 BSV-PD, Ms. 715, vol. II, f. 266v. Crtež u bilješci spominje: OSTOJIC, 1964: 448 (premda ga locira na listu 12 navedenog padovanskog rukopisa); prema Ostojicu i: STOŠIĆ, 1998: 10. O padovanskom rukopisu u: ŠAMSALOVIC, 1960: 419-431.

69 Natpis iznad prikaza samostanskoga sklopa bilježi: „Veduta dell'Abbaziale Chiesa e Monastero di Meleda dei PP. Benedettini dalla parte di Tramonta.” / „Pogled na redovničku crkvu i samostan otaca benediktinaca na Mljetu sa sjevera.”

70 Kako navodi donator građe Jacopo Coleti u pismu kojim je popratio donaciju, a kojeg je djelomičan prijepis uključen u opis rukopisa u starom katalogu padovanske knjižnice.

71 VANINO, 1931: 259-292; LUČIĆ, 1972/1973: 231-234

72 O sačuvanoj građi i: KOLANOVIC, 1980: 141-154

73 „Prigione per i Secolari”, označen slovom S.

74 „Berlina per i Secolari”, označen slovom T.

75 MARINOVIC, 2010: 285; OSTOJIC, 1964: 444

76 PRIJATELJ, 1956: 16

je crtač prikazao samostanski sklop gledan sa sjeverozapada⁶⁹ i slovima označio njegove pojedine dijelove. Na njemu je slovom E označena bočna kapela posvećena Uznesenoj Bogorodici („Capella laterale intitolata l'Assunta”), kako ju u svome izvještaju spominje i Girolamo Giorgi.

Zajedno s raznovrsnim dokumentima o Korčuli, Mrkanu, Trebinju, Stonu i Mljetu, crtež je dio drugog sveska (od ukupno jedanaest) istoga rukopisa s neiskorištenom⁷⁰ građom za monumentalno djelo *Illyricum Sacrum*, koje je započeo Filippo Riceputi, a nastavili njegov suradnik Daniele Farlati i zatim Iacopo Coleti. Premda je VI. svezak Farlatijeve serije u kojem se obrađuje crkvena povijest dubrovačke (tada) nadbiskupije objavljen tek 1800. godine, za njega se građa skupljala gotovo stoljeće ranije, za što je u velikoj mjeri zaslužan inicijator čitavoga projekta Riceputi i njegov suradnik Pacifik Bizza, kasnije rapski biskup.⁷¹ Prvi pothvat skupljanja građe u dalmatinskim gradovima Riceputi je poduzeo tijekom svoga misionarskog boravka u Dalmaciji između 1709. i 1716., te zatim jedan još uspješniji u godinama 1720.-1721. kada Riceputi i Bizza putuju „cijelim Ilirikom” u potrazi za izvornim dokumentima, ali i suradnicima koji bi za njih nastavili skupljanje građe.⁷² Premda većina naknadno uvezenih pojedinačnih dokumenata padovanskoga rukopisa koji prethode ili slijede list s crtežom mljetskoga samostana ne sadrže podatke nakon drugoga desetljeća 18. stoljeća, teško bi bilo suditi o točnom vremenu nastanka ovoga crteža. On svakako pokazuje mljetsku crkvu i samostan u trenutku kada su se već dogodile barokne promjene njezine unutrašnjosti, o čemu svjedoči prikaz sjeverne kapele prigradene u 17. stoljeću. Neznani crtač više pozornosti posvećuje prostorima samostana, odnosno funkciji njegovih pojedinih dijelova, pa tako među brojnim prostorijama navodi i zator za laike pod trijemom crkve,⁷³ te „stup srama”, također za laike, smješten na obali pred izdignutom šetnicom na sjevernoj strani,⁷⁴ koji svjedoče o ulozi mljetskoga samostana u upravljanju otokom.⁷⁵ Usprkos ponajprije dokumentarnoj, više nego likovnoj vrijednosti padovanskoga crteža, on je zasigurno

zanimljiv vizualni dokument tada još uvijek živoga samostana.

SL. 12. PRIKAZ SAMOSTANA SV. MARIJE NA MLJETU U 18. STOLJEĆU

FIG. 12 MONASTERY OF ST. MARY, MLJET, C18TH

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Kako svjedoče arhivski podatci, barokizacija srednjovjekovne crkve sv. Marije na Mljetu, smatrana isključivo ostvarenjem 18. stoljeća, zahvatila je oba 'barokna' stoljeća te se – kao i u drugim mjestima dalmatinske obale – odvijala postupno.⁷⁶ Prigradnjom bočnih kapela i podizanjem obrambenih zidova nad krovom crkve u 17. stoljeću bitno je izmijenjena struktura romaničke crkve, a 18. je stoljeće preuređenjem svetišta i novim crkvenim inventarom unijelo elemente baroknoga likovnog izraza u njezinu unutrašnjost. Bez obzira na (prema nekim tumačenjima sporan) odnos koji je barokno doba pokazalo prema toj romaničkoj građevini, intervencije u njezinu strukturu i interijer bile su odraz nastojanja da se održi kontinuitet svetoga mjesta njegovom prilagodbom vjerskoj praksi vremena.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. APPENDINI, F. M. (1802.), *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei*, I, Dalle stampe di Antonio Martecchini, Ragusa
2. BADURINA, A. (1987.), *Sakralna arhitektura*, u: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće*, katalog izložbe [ur. MARKOVIĆ, V.; ŠIMAT, M.; ČUKMAN NIKOLIĆ, I.], MTM: 109-124, Zagreb
3. CVETNIĆ, S. (2007.), *Ikonografija nakon Trident-skog sabora i hrvatska likovna baština*, FFpress, Zagreb
4. ČANAK-MEDIĆ, M. (1989.), *Arhitektura Nemanjinog doba. 2: Crkve u Polimlju i na Primorju*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture SR Srbije, Beograd
5. DEMORI-STANIČIĆ, Z. (1992.), *Uvod u posttridentSKU zavjetnu sliku u Dalmaciji uz prijedlog za Sante Perandu*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji = Prijatelj zbornik 2”, 33: 165-207, Split
6. FISKOVIĆ, C. (1949.), *Popravlak benediktinske crkve na otoku Mljetu*, „Ljetopis JAZU”, 55: 19-29, Zagreb
7. FISKOVIĆ, C. (1958.a), *Samostan i crkva sred Jezera na Mljetu*, „Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU”, 6 (1): 1-14, Zagreb
8. FISKOVIĆ, C. (1958.b), *Spomenici otoka Mljeta*, u: GUSIĆ, B.; FISKOVIĆ, C.: *Otok Mljet: naš novi nacionalni park*, JAZU: 39-101, Zagreb
9. GRADIĆ, S.; KÖRBLER, D. (1915.), *Abatis Stephani Gradii Ragusini ad consilium rogatorum Rei publicae Ragusinae epistolae scriptae: (ab anno MDCLXVII. usque ad mortem Gradii) = Pisma opata Stjepana Gradica Dubrovčanina senatu Republike Dubrovačke: od godine 1667. do 1683.*, Zagreb
10. HORVAT-LEVAJ, K. (1999./2000.), *Benediktinski samostan sv. Jakova u Dubrovniku*, „Peristil”, 42/43: 81-95, Zagreb
11. JURKOVIĆ, M. (2002.), *Mljetski tribeloni – tradicija „auličke” arhitekture kasne antike u srednjem vijeku*, u: *Zbornik Tomislava Marasovića* [ur. BABIĆ, I.; MILOŠEVIĆ, A.; RAPANIĆ, Ž.], Sveučilište u Splitu, Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika: 209-217, Split
12. KARAMAN, Lj. (1954.), *Osvrt na neke novije publikacije i tvrdnje iz područja historije umjetnosti Dalmacije: kritike i metodološka razmatranja*, „Peristil”, 1: 15-46, Zagreb
13. KOLANOVIĆ, J. (1980.), *Grada za Illyricum Sacrum*, „Croatia Christiana Periodica”, 4 (5): 141-154, Zagreb
14. KRASIĆ, S. (1987.), *Stjepan Gradic (1613-1683): život i djelo*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
15. KUNČIĆ, M. (2008.), *Od pošasti sačuvaj nas: utjecaj osmanske opasnosti i kužnih epidemija na ikonografiju zavjetnih slika*, Srednja Europa, Zagreb
16. LUCCARI, G. (1605.), *Copioso ristretto degli anali di Ravsa*, Ad instantia di Antonio Leonardi, Venezia
17. LUČIĆ, J. (1972./1973.), *Daniele Farlati (1690-1773)*, „Historijski zbornik”, 25-26: 229-241, Zagreb
18. LUPIS, V. (1995.), *Liturgijsko srebro otoka Mljeta od XII. do XVII. stoljeća*, u: *Simpozij Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta*, zbornik radova [ur. DURBESIC, P.; BENOVIĆ, A.], Hrvatsko ekološko društvo, Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Nacionalni park Mljet: 641-652, Zagreb
19. LUPIS, V. B. (2010.), *Benediktinci i njihova baština na dubrovačkom području*, u: *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, zbornik radova [ur. PULJIC, Ž.; SIVRIĆ, M.], Dubrovačka biskupija: 317-337, Dubrovnik
20. MAKOVIĆ, Z. (2009.), *Prostor i vrijeme jedne slike: Mariahilf*, u: *Sic ars dependitur arte: Zbornik u čast Vladimira Markovića* [ur. CVETNIĆ, S.; PELC, M.; PREMERL, D.], Institut za povijest umjetnosti, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: 363-375, Zagreb
21. MARINOVIĆ, A. (2010.), *Pravni status benediktinske opatije svete Marije na Jezeru na Mljetu (prema srednjovjekovnom Statutu otoka Mljeta iz 1345. godine)*, u: *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, zbornik radova [ur. PULJIC, Ž.; SIVRIĆ, M.], Dubrovačka biskupija: 277-296, Dubrovnik
22. MARKOVIĆ, V. (1992./1993.), *Jednobrodne crkve s parom kapela iz 17. i 18. stoljeća u Istri*, „Peristil”, 35/36: 169-180, Zagreb
23. ORBINI, M. (1999. [1601.]), *Kraljevstvo Slavena* [prev. HUSIĆ, S.; prir. SANJEK, F.] Golden marketing, Narodne novine, Zagreb
24. OSTOJIC, I. (1961.), *Turska najezda i benediktinski spomenici u našim stranama*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 13: 133-146, Split
25. OSTOJIC, I. (1963.), *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. 1: Opci povijesno-kulturni osvrt*, Benediktinski priorat Tkon, Split
26. OSTOJIC, I. (1964.), *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. 2: Benediktinci u Dalmaciji*, Benediktinski priorat Tkon, Split
27. OSTOJIC, I. (1965.), *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. 3: Benediktinci u Panonskoj Hrvatskoj i Istri*, Benediktinski priorat Tkon, Split
28. PRIJATELJ, K. (1956.), *Umjetnost XVII. i XVIII. stoljeća u Dalmaciji*, Matica hrvatska, Zagreb
29. PRIJATELJ, K. (1982.), *Barok u Dalmaciji*, u: HORVAT, A.; MATEJIĆ, R.; PRIJATELJ, K.: *Barok u Hrvatskoj*, Sveučilišna naklada Liber: 649-886, Zagreb
30. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, I. (1998.), *Kroz Marijin ruzičnjak: zapadna marijanska ikonografija u dalmatinskom slikarstvu od 14. do 18. st.*, Književni krug, Split
31. RAZZI, S. (2011. [1595.]), *Povijest Dubrovnika* [prev. GRGIĆ, I.; KRASIĆ, S.], Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik
32. SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, S. (2007.), *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
33. STOŠIĆ, J. (1998.), *Benediktinski samostan Sv. Marije na Mljetu*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 22: 6-21, Zagreb
34. ŠAMSALOVIC, M. (1960.), *Grada za „Illyricum Sacrum” sačuvana u Padovi*, „Zbornik Historijskog instituta JAZU”, 3: 419-431, Zagreb
35. TOMIĆ, R. (2004.), *Djela Bartolomea Litterinija u Dalmaciji*, „Peristil”, 47: 43-66, Zagreb
36. TOMIĆ, R. (2007.a), *Dubrovački slikari Benedikt (Benko) Stay i Petar Mattei – dokumenti i prijedlozi za nova djela*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 31: 111-120, Zagreb
37. TOMIĆ, R. (2007.b), *O slikama u crkvi Gospe od Karmena u Dubrovniku*, u: *Restaurirane slike iz crkve Gospe od Karmena u Dubrovniku* [ur. KUZEK, N.], Hrvatski restauratorski zavod: 5-12, Zagreb
38. TUDOR, A. (1994.), *Dvije viske crkve i njihovo utvrđivanje u 17. stoljeću*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 34: 285-302, Split
39. VANINO, M. (1931.), *Illyricum Sacrum i Filip Riceputi*, „Croatia sacra: arhiv za crkvenu povijest Hrvata”, 1: 259-292, Zagreb
40. VOJNOVIĆ, K. (1894.), *Crkva i država u dubrovačkoj republici*, „Rad JAZU. Razredi filologičko-historički i filozofičko-juridički”, 41: 32-142, Zagreb
41. VULETIĆ-VUKASOVIĆ, V. (1887.), *Sredovječni nadpisi na Mljetu (Meleda)*, „Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva”, 9 (3): 86-87, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Državni arhiv u Dubrovniku [DAD]
2. Knjižnica samostana Male braće, Dubrovnik [MB-DU]
3. Biblioteca del Seminario Vescovile, Padova [BSV-PD]
4. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel u Splitu [KO-ST]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- Sl. 1. Foto: autorica, srpanj 2010.
- Sl. 2. Institut za povijest umjetnosti, arhitektonske nacрте izradili I. Tensek, d.i.a. i I. Valjato-Vrus, d.i.a. uz suradnju D. Ivete (stanje 1948. prema snimkama Konzervatorskog odjela u Splitu); nacрте priredila I. Valjato-Vrus
- Sl. 3. STOŠIĆ, 1998: 10
- Sl. 4. Foto: autorica, srpanj 2010.
- Sl. 5. Foto: autorica, listopad 2010.
- Sl. 6. KO-ST, inv. br. 5334
- Sl. 7. KO-ST, inv. br. 5335
- Sl. 8. Foto: Zaklada svete Marije, Mljet
- Sl. 9. KO-ST, inv. br. 5331
- Sl. 10. Foto: autorica, listopad 2010.
- Sl. 11. KO-ST, inv. br. 602
- Sl. 12. BSV-PD, Ms. 715, vol. II, f. 266v

SAŽETAK

SUMMARY

RESTORATIONS OF ST MARY'S CHURCH ON MLJET
IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

The former Benedictine monastic complex with St Mary's Church on the island of Mljet was given an entirely new art historical interpretation by Cvito Fisković, an esteemed art historian and longstanding director of the Conservation Institute for Dalmatia, who discovered that the two side chapels of the church had not belonged to its original Romanesque structure but were later Baroque additions. The 1848 restoration of the monastery and the church revealed that the original Romanesque church, which had been built in the end of the 12th century or the first half of the 13th century, was a single-nave structure with a vestibule, tripartite chancel, semi-circular apse and a pendentive dome on a square drum rising over the centre of the church. The first considerable alterations and extensions to the monastic complex were made in the 15th and 16th centuries including primarily the monastery buildings. The church of St. Mary underwent significant changes in the Baroque period.

The most significant change made to the church of St. Mary on the Lake in the Baroque period was the construction of two new chapels on both sides of the central bay surmounted by the dome. The extension of the church was believed to have occurred in the beginning of the 18th century based on the year of 1706 which was found inscribed in a painted cartellino on the lower right corner of the altar painting of St. Benedict in the south chapel. However, the date and renovation stages of the church can be more precisely determined on the basis of a documented kept in the State Archives in Dubrovnik and containing a report made on 21 April 1648 by Girolamo Giorgi, an abbot from Mljet and the president of the Mljet monastic congregation. The document contains Giorgi's description of the organization and condition of the Mljet monastic congregation which was established in 1527 through the merger of the following monasteries: St Mary on Mljet, St. James of Višnjica, St. Michael on Šipan and St. Andrew at Sea. In his description of the monasteries, Giorgi considered St. James of Višnjica to be spacious and lavishly built monastery, with a church of elegant structure, beautiful altars and chapels, and suitable liturgical equipment. The monastery of St. Michael in Pakljena on the island of Šipan was for him confined and uncomfortable,

with a small monastery church insufficiently equipped and furnished. He considered the structure of the church and monastery of St Andrew at Sea to be appropriate for the conditions imposed by the rough sea that surrounded it. The most interesting and exhaustive information given by Giorgi was for the church and monastery of St. Mary on Mljet, the most significant abbey of the Mljet monastic congregation. The monastery, which he himself had had renovated and for which he had retrieved valuable items of furniture pawned by his predecessors, was according to him elegant and spacious. He commissioned the construction of St. Jerome's Chapel for the church which had already had a chapel dedicated to the Blessed Virgin Mary. This older chapel is the present north chapel dedicated to the Assumption, and the "new" chapel which the author of the report from the archives calls the chapel dedicated to St. Jerome is the present south chapel with the 18th-century altar painting depicting St. Benedict. The north chapel was probably commissioned by Abbot Janković in the beginning of the 17th century and later used to some extent as a model for the south chapel which was commissioned by Girolamo Giorgi. The old painting showing the Blessed Virgin Mary which, according to Giorgi, had for a long time been venerated in the older chapel is most likely the icon of Our Lady of the Lake or, more precisely, its later version with a precious silver covering. This fact is supported by the existence of a shallow recess in the rear wall of the north chapel which might have contained the painting and, probably, its frame.

The first stage of the Baroque renovation of the church occurred in the 17th century and included the construction of the two lateral chapels – the north chapel during the office of Abbot Janković in the beginning of the 17th century and the south chapel built in the 1640s. It was followed by the second stage in the 18th century during which the church was furnished with altars and altarpieces with paintings. The side openings of the tripartite chancel were presumably walled up during the renovation of the chancel which then received a new free standing altar consecrated in 1772. The framed icon of Our Lady of the Lake was on that occasion built in the wall of the apse. As the main

object of veneration of the community and the most important art work in the Mljet church the icon thus became part of the main altar. The former site of the painting in the north chapel was taken by a new altar painting showing the Assumption of the Virgin Mary created in the late 18th century. The main Baroque altar with wooden polychrome sculptures of St. Benedict and St. Scholastica, and the icon of Our Lady of the Lake were removed from the church in the renovation project that was carried out in the mid-19th century when the tripartite chancel was restored to its original appearance. The 18th century church furniture installed in the church during the Baroque renovation included a painted choir and two stone altars under the choir which were made by Croatian sculptors in the late 18th century.

The 18th-century appearance of the monastery and the church of St. Mary on the Lake as well as the use of certain spaces within the monastic complex are shown in a rather perfunctory drawing kept in the manuscripts for *Illyricum Sacrum* at the library of the Diocesan Seminary in Padua. An unknown drawer depicted the monastic complex seen from northwest and marked with letters its individual parts, including the side chapel dedicated to the Assumption of the Blessed Virgin Mary, as Girolamo Giorgi mentioned it in his report.

According to the archival information, the Baroque renovation of the medieval church of St. Mary on Mljet, which used to be thought of as a completely Baroque architectural accomplishment, stretched gradually through both "baroque" centuries, which was also the case in other towns and cities along the Dalmatian coast. The 17th century saw the construction of the two side chapels and defence walls rising over the roof of the church which considerably changed the structure of the Romanesque church, while the 18th century brought the renovation of the chancel and the new church furniture that gave the church interior features of Baroque art. Regardless of the approach adopted in Baroque for the renovation of the Romanesque church, the changes of its structure and interior reflected attempts at maintaining the continuity of the sacred place by adopting it to the religious requirements of the period.

TANJA TRŠKA MIKLOŠIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

TANJA TRŠKA MIKLOŠIĆ rođena je 1980. godine u Zagrebu. Završila je studij povijesti umjetnosti te engleskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Doktorandica je na Scuola Normale Superiore u Pisi i Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i znanstvena novakinja na Katedri za renesansu i barok pri Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta na projektu dr.sc. Sanje Cvetnić. Bavi se temama iz likovnih umjetnosti renesanse i baroka.

TANJA TRŠKA MIKLOŠIĆ was born in Zagreb in 1980. She graduated in art history and the English language and literature from the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb where she works as research assistant on the project headed by Dr Sanja Cvetnić at the Department of Art History. She is a PhD candidate at the Scuola Normale Superiore in Pisa and the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. Her research includes topics in Renaissance and Baroque fine arts.

